

O PRILIKAMA U HERCEGOVAČKOJ FRANJEVAČKOJ PROVINCIJI U PORAĆU DRUGOGA SVJETSKOG RATA

Pismo fra Dominiku Mandiću

► Piše: fra Jerko Mihaljević*

...

Ono što ste poslali za provinciju bit će dosta za obične potrebe njima dolje za godinu dana. Ovdje ima u školi 11 klerika i nešto drugih svećenika. Svi smo dobro osigurani i ne treba nam izvana pomoć za godinu dana.

Na popravku porušenih i oštećenih zgrada ne može se ništa raditi, jer nema ni materijala ni radne snage. Jedino je popravljena crkva u Mostaru i neki drugi manji popravci na drugim zgradama. Glavne zgrade ne mogu se popravljati. Gimnaziju, u kojoj je srednji dio izgorio, ne može se popravljati radi nestašice drveta. I tako dalje.

Stanje naših zgrada je ovako: U Tomislavgradu crkva podpuno uništena iz zraka, samostan dobro oštećen, možda 40%. Na Humcu: sjemenište uništeno iz zraka, zidovi se još nekako drže, novi samostan izgorio, stari djelomično izgorio, djelomično oštećen, crkva nešto oštećena. Š. B.: u gimnazije srednji dio izgorio, ostali dijelovi oštećeni iz zraka, možda bi se nešto dalo popraviti, crkva srednje oštećena, konvikt dobro oštećen iz zraka, samostan i sjemenište nešto oštećeni. Mostar: crkva oštećena iz zraka, iznova su srednju lagju pokri-

li tako, da ne kapi, inače jako trošna, samostan srednje oštećen, ostale zgrade oštećene. Konjic: samostan dobro oštećen, crkva manje. I ostale zgrade po provinciji sve su oštećene više ili manje. U Jablanici je i crkva i kuća izgorjela. Inventar je u cijeloj provinciji uništen. Na Š. B. nije ništa ostalo, doslovno ništa ni u samostanu ni u crkvi osim nešto kaleža. Odneseno je s Brijega oko 400 samih kreveta. U pročelju crkve osim vrata i prozora explodiralo je 296 topovskih granata. Samo na tri mjesta unutra je otpao malter. Izbijeno je nekoliko ćoša u sjevernom zvoniku.

Osobno stanje: Mostar: fra Leo Petrović, fra Grgo Vasilj, fra Jozo Bencun, fra Brno Smoljan, fra Rafo Prusina, fra Kažimir Bebek, fra Nenad Pehar, svi prve večeri odvedeni i u Neretvu bačeni. Na Gostuši ubijeni: fra Krešo Pandžić, fra Augustin Zubac, fra Rolando Zlopaša, fra Zvonko Grubišić i dva klerika Jurić i Sušac. Na Brijegu u skloništu, koje se nalazi ispod oraha pred samostanom, smrt su našli: fra Marko Barbarić, fra Stanko Kraljević, fra Ivo Slišković, fra Krsto Kraljević, fra Arkangjeo Nuić, fra Borislav Pandžić, fra Dobroslav Šimović, fra Tadija Kožul, fra Žarko Leventić, te četiri

klerika Ivanković, Majić, Kosir i Radoš. Iz Izbična odvedeni, a za grob im se ne zna: fra Marko Dragičević, fra Nevenko Mandić i fra Bono Andačić. U Splitu ubijeni: fra Rade Vukšić, fra Fabijan Paponja, fra Andrija Jelčić, fra Bonifacije Majić, fra Leonardo Rupčić, fra Mariofil Sivrić, fra Fabijan Kordić i fra Melkior Prlić. U Kočerinu: fra Vale Zovko i fra Andrija Topić, na drugim mjestima u Hercegovini: fra Petar Sesar, fra Ćiril Ivanković, fra Pile Gašpar, fra Jako Križić, fra Martin Sopta, fra Paško Martinac, fra Julije Kožul, fra Zdenko Zubac, fra Makso Jurčić, fra Slobodan Lončar, fra Stjepan Naletilić i fra Križan Galić. U Krapini: fra Metod Puljić, fra Darinko Mikulić i fra Julijan Petrović. U Sloveniji zarobljeni i skoro sigurno stradali, jer evo pola godine ništa se za njih ne čuje: fra Bono Jelavić, fra Bruno Adamčik, fra Branko Šušak, fra Angjelko Nuić, fra Tihomir Zubac, fra Dane Čolak, fra Emil Stipić, fra Lujo Milićević i fra Svetislav Markotić. Ništa nismo čuli ni za Jenku Vasilja a nismo čuli ni da je zarobljen. U Zagrebu osuđen na smrt fra Rade Glavaš, umro od meningitisa dobivenog u zatvoru fra Ante Majić. Dakle svega skoro 100% sigurno stradali: svećenika

* Ovo pismo, kako je spomenuto na njegovom kraju, nije potpisano. No, iz jednoga pisma fra Jerke Mihaljevića s nadnevkom nekoliko dana iza pisanja ovoga pisma saznajemo da ga je upravo on pisao. Nalazio se tada u Zagrebu kao gost Franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda.

Pismo je doslovan prijepis izvornika, popravljene su samo očite pogreške zbog lakšeg razumijevanja.

54, klerika 8 i tri brata lajika. I još Jenko za kojega ništa ne znamo. U vojsci se nalaze tri svećenika: fra Bruno Raspudić, fra Krešo Jukić i fra Urban Pavković, te pet klerika: Sivrić, Knezović, Prlić, Vlašić i Čuturić. U zatvoru osugjen na tri godine prisilnoga rada fra Placid Pandžić, u istražnom zatvoru već 6 mjeseci fra Nikola Ivanković i fra Didak Ćorić, fra Mijo Čuić ima dva mjeseca, fra Vencel Kosir i fra Inocent Penavić ima 2-3 sedmice. Na slobodi u Jugoslaviji ima nas 82 svećenika (od ovoga 2 studenta teologije), 7 klerika teologije i 2 klerika gimnazijalca. Ne računam one u vojsci i zatvoru s njima nas ima 91 svećenik. U Mostaru su: fra Mate Čuturić, fra Krsto Ravlić, fra Ilija Rozić, fra Jerko Boras, fra Ante Jelavić, fra Gaudencije Ivančić, fra Bonicije Rupčić, fra Mirosljub Skoko, fra Mladen Barbarić, fra Petar Bakula, fra Čedo Škrobo, fra Vinko Dragičević, fra Pile Sivrić, fra Pijo Nuić i fra Pavo Dragičević. Na Brijegu: fra Mirko Ćosić, fra Didak Burić, fra Mirko Magzan, fra Zlatko Ćorić. Na Humcu: fra Darinko Brkić, fr. Serafin Dodig, fr. Marinko Jelić, fr. Vid Čuljak, fr. Eugen Tomić. U Duvnu fr. Sebastian Lesko, fr. Šimo Ančić i fr. David Zubac. U Slanom fr. Ivan Boras, Konjic fr. Svetozar Petric i fr. Blago Karačić, Čapljina fr. Vlado Vlašić, Čerin fr. Živko Martić i fr. Franjo Ivanković, Čitluk fr. Viktor Nuić i fr. Šelo Vasilj, Drinovci fr. Ratimir Kordić, Posušje, fr. Nikola Hrkać, Blagaj fr. Honorije Čilić, Blizanci fr. Kamilo Milas i fr. Tomo Zubac, Bukovica fr. Velimir Šimić, Crnač fr. Lovro Ba-

bić, Glavatičevo --, Goranci fr. Rajko Radišić, Gorica fr. Božo Bubalo, Gradnići fr. Vojislav i fr. Vice Skoko, Grljevići fr. Jure Zlopaša, Grude fr. Božidar Ćorić, Jablanica --, Izbično --, Klobuk fr. Drago Stojić, Kočerina --, Kongora fra Damljan Rozić, Ljuti Dolac ?, Medjugorje fra Teofil Leko, Mostarski Gradac fra Zlatko Sivrić, Nevesinje --, Posuški Gradac fra Milivoj Bebek, Ploče fra Željko Zadro, Prisoje fra Karlo Grbavac, Rakitno fra Bogdan Ćubela, Rasno fra Tadija Beljan, Ružičić fra Jerko Karačić, Roško Polje fra Mutimir Ćorić, Seonica fra Klemo Doko, Šujica fra Andrija Šoljić, Tihaljina fra Marijan Zubac, Vitina fra Janko Bubalo i fra Staneko Vasilj, Veljaci--. Kako vidite, 6 je župa praznih. Neke radi malog broja katolika: Nevesinje i Glavatičevo; neke radi pomanjkanja stana: Jablanica, za Ljuti Dolac ne znam, Veljaci radi položaja. Drugi su svećenici po raznim mjestima.

Vaš brat Dragan je kod kuće živ i zdrav. Za Vladu se ne zna ništa. Mariofil je na planini s mnogim drugim. Nikolić je još u istražnom zatvoru.

Kod nas su prehranbene prilike dosta slabe. Ako ne bude pomoći od UNRE, slabo će svijet proći. Godina je bila očajna. Slabija nego 1917. Sviet se u svakome pogledu dobro drži. Vjerski život nije bio nikad na ovolikoj visini.

Dragi Bog poslao je veliku kušnju na sve nas. Sviestni smo svojih prekršaja, ali se uhvamo u veliko milosrdje Božje i zagovor novih mučenika, koji ne zaostaju ništa za prvim mučenicima. Možemo biti ponosni na naše žrtve, jer za neke sigurno znamo, da

su umrli kao pravi mučenici. Nitko nije pokolebao. U ostalome gleda se najviše na motiv. Mnogima je od preostalih žao, što nisu i oni medju onim izabranicima. Neka se vrši volja Božja.¹

Pribavite svakako nešto sukna i platna za sve provincije i gledajte nam poslati. U tome jako oskudijevamo. Ove patnje su nas sve ujedinile kao nikada prije. Nikad ovoj provinciji ne smiemo zaboraviti usluge, koje nam je ukazala. Primljeni smo kao prava braća. Dielimo sve pa i zadnji komad kruha. Naši u provinciji jako slabo stoje sa prehranom. Osobito Mostar. Do novca im sada ne će biti. Ali se nema gdje kupiti. Naši su krajevi jako pusti. Stradalo je sve: ljudi, stoka, kuće, prava pustoš. Ljudi mnogo fali. Iz medjugorske župe fali ih, kažu, do 500. Naravno, nisu svi stradali, ali je većina. Tako je i u drugim župama.

Vaš kolega je otišao s gvardijanom na bolji zrak. Na putu mu je dobro bilo. Sada je putovanje mnogo nezgodnije nego prije.

Računajte da nam u provinciji treba na novo početi. Prikupljajte, koliko možete. Opominjite te tamo, da se vježbaju u poniznosti i da usvajaju više pravi redovnički duh nego znanje. Svaki će morati raditi za dvojicu. Neka to uvijek imaju na pameti i prema tome se izgrađuju.

Kod nas je sve skupo. Ciene su maksimirane, ali se po njima ne može ništa dobiti osim aprovizacije. Jedno kilo mesa prodaje se i po 100 din. Jedni obični kratki čarapi po 200 din. Jedna košulja do 1000 din. it.d.

¹ Provincijal Hercegovačke franjevačke provincije fra Didak Burić 1. srpnja 1946. piše braći poslanicu u povodu 100. obljetnice Provincije. Na sve primjerke na njezinom je kraju rukom dodano: »Poslije sv. mise neka se održi "absolutio ad tumbam"« (»održavanje kod groba«). Trenutni arhivar Provincije fra Ante Tomas uspoređujući taj rukopis s rukopisom fra Bonicija Rupčića, provincijskog tajnika u to vrijeme, drži da je on to nadopisao. Fra Vendelin Karačić, pak, svjedoči da je 1962. prvi put s oltara naviještena sv. misa za fratre pobijene tijekom i nakon Drugog svjetskog rata. Sv. misa je bila utroje: fra Blago Karačić je bio celebrant, đakon je bio fra Zlatko Sivrić, subđakon fra Kamilo Milas. Kod katafalka fra Blago je zaplakao, a onda i čitava crkva. To je pomoglo da fra Blago doskora završi u tamnici. Ovo je pred njim 2. veljače 1994. na Čitluku izjavio fra Kamilo Milas. I ovi podatci potkrjepljuju fra Jerkine tvrdnje iz pisma fra Dominiku Mandiću.

Stanje humačkog samostana nakon savezničkog bombardiranja

Nadjite načina, da nam javite ono o kronicama, i datum, kad ćemo ih početi moliti. Ako ste Vi što posebno o ovome pisali provincijalu, naravno da ovo otpada. Ja računam sa stvari-

ma, kako su meni poznate. Možda Vi imate drugi način.

Preporučujući se u svete molitve Vas i svu braću mnogo pozdravlja sinovski Vam odani Vaš. Za svaku

sigurnost ne podpisujem se. Vi ćete po sadržaju poznati, tko Vam piše.

Zagreb, 11. XI. 1945. ✍

BISKUP ARNERIĆ, JUGOSLAVENSKI OFICIR I VRAĆEN KRIŽ

Savjest progovori kad-tad

► Piše: **dr. sc. fra Šimun Šito Ćorić**

Bilo je to za vrijeme jedne godišnje Ljetne škole u drugoj polovici 70-ih godina XX. stoljeća. Nisam siguran je li na poziv fra Vlatka Badurine, trećoredca, ili dr. Josipa Turčinovića dvije sam godine bio u organizacijskom odboru Škole.

Taj sam put predvodio jednu skupinu sudionika. Bio je tu i šibenski

biskup Arnerić s kojim sam se otprilike znao i koji me nekako poštivao kao sina, branio me od onih crkvenjaka koji su mi prigovarali zbog civilne odjeće, duge kose i brkova te javno cijenio moj prilično tada radikalni i »disidentski« pristup (kako se on znao šaliti sa mnom) u našim duhovno-crkvenim raspravama.

U jednoj stanci povuče me na stranu i šapnu mi kao u povjerenju da ima nešto posebno za mene i da će mi to reći kasnije uz kavu. Tako je i bilo. Ispričao mi je da je bio pozvan k jednom bivšem jugoslavenskom oficiru u teškoj bolesti. Biskup mi nije krio da je ispovjedio toga oficira te da su u više navrata razgovarali i izvan

Dekret pape Urbana VIII.

U skladu s dekretom pape Urbana VIII. i uredbom II. vat. sabora izjavljujemo da ne želimo preteći sud Crkve kome se potpuno podvrgavamo. Riječi »mučenik«, »mučeništvo«, »čudesna« i slično imaju u ovom glasilu samo vrijednost ljudskog svjedočenja.

STOPAMA POBIJENIH

glasilo Vicepostulature postupka mučeništva
»Fra Leo Petrović i 65 subrača«,
VI., 1 (10), Široki Brijeg, 2013.

Glavni i odgovorni urednik:
fra Miljenko Stojić, vicepostulator

Lektura i korektura:
Zdenka Leženić

Adresa:
BiH: Kard. Stepinca 14
88220 Široki Brijeg
HR: Humac 1, p. p. 1, 20352 Vid

Veza:
tel.: (039) 700-325
faks: (039) 700-326
e-pošta: mostar@pobijeni.info
internet: www.pobijeni.info

Grafički prijelom i tisak:
FRAM-ZIRAL, Mostar

Glasilo izlazi polugodišnje:
siječanj i srpanj

Cijena pojedinog primjerka:
3 KM; 12 KN; 3,75 EUR;
4,25 CHF; 6,50 USD; 6,50 CAD

Godišnja pretplata (s poštarinom):
BiH 7,5 KM; RH 33 KN;
EU 7,5 EUR; CH 8,50 CHF;
SAD 13 USD; Canada 13 CAD

Zastupništvo, distribucija, pretplate:
Ihtis, Zrinskih i Frankopana 22,
88000 Mostar; mob.: 063-837-002;
e-adresa: udругaihtis@gmail.com

Računi samo za pretplate (računi za dobrovoljni prilog na zadnjoj korici):
BiH (Ihtis Mostar): ProCredit Bank
d.d. Sarajevo, poslovnica Mostar –
1941053316700142
HR (Tihomir Čule): ZaBa, poslovnica
Metković – 2360000-3610872394
INOZEMSTVO: IBAN: BA39 1941
0533 1670 1209; SWIFT CODE:
MEBBBA22

ISSN: 1840-3808

RIJEČ UREDNIKA

fra Miljenko Stojić

Dragi čitatelji!

Svaki izlazak ovoga našega glasila prava je radost. Čovjek prepoznaje da u društvu nastavljaju živjeti snage kojima je do istine, pravde, života domovine s obiju strana granice. Valja to znati u ova vremena krize kada nas nastoje zbuniti s raznih strana.

Neokomunistička vlast u Hrvatskoj nastavlja svojim putem dok na mnogim poljima društvenog života nastoji vratiti povijesni kotač u neka druga vremena. Događa se to i na polju ubijenih u Drugom svjetskom ratu i poraču te u 45 godina bezdušne komunističke vladavine. Između ostaloga, zatvaraju Ured za pronalaženje, obilježavanje i održavanje grobova žrtava komunističkih zločina nakon Drugoga svjetskog rata. Poručuju da postoji samo njihova istina i ništa više. Umjesto toga, morali bi se sjetiti pomirbe iz devedesetih godina prošloga stoljeća, onih godina kada smo morali ratovati za svoju slobodu. U svojim smo glavama nosili različite poglede na život, ali i istu ljubav prema slobodi i domovini. Zbog toga smo pobijedili.

Ovdje na Širokom Brijegu Povjerenstvo za obilježavanje i uređivanje grobišta iz Drugoga svjetskog rata i porača te Vicepostulatura postupka mučeništva »Fra Leo Petrović i 65 subrača« misle drukčije od hrvatskih vlasti s obiju strana granice. Brinu se da ubijeni i nedostojno pokopani nađu svoje mirno posljednje počivalište. Tako smo nakon izlaska prošloga broja

ovoga našega glasila u mjesnom groblju Mekovac pokopali 42 žrtve iz Drugoga svjetskog rata i porača. Ima tu Nijemaca, ustaša, domobrana, partizana, civila i franjevaca. Pokušali smo barem nekima, jer je za sve preskupo, s pomoću DNK analize vratiti i ime i prezime, ali samo je 14 uzoraka dalo potvrđan ishod. To opet ne odgovara uzorcima onih koji traže nekoga svoga. No, nije nam žao. Učinili smo sve što je u našoj trenutnoj moći. Kostri smo im odvojeno položili u limene sandučice, stavili na njih oznake gdje su točno pronađene i položili u zajedničku općinsku grobnicu. Namjeravamo u do gledno vrijeme sagraditi i odgovarajuću kosturnicu. Sve ih poštujemo i odnosimo se prema njima ljudski. Bez pomirbe nema nam zajedničke budućnosti.

Iako za sada nismo s pomoću DNK analize uspjeli pronaći franjevca među spomenutim ubijenima na Širokom Brijegu, nastavlja se potraga za posmrtnim ostacima naše ubijene braće. Trenutno je u tijeku DNK analiza ubijenih na Tomića njivi u Ljubuškom. Nadam se da će biti gotova do izlaska sljedećeg broja našega glasila, a možda će čak dotle biti i pokopani. Ipak, brzina nije važna, važno je da nastavljamo zacrtanim putem.

Nema nam druge nego osloniti se na same sebe jer je društvo oko nas podbacilo. Ali, Bog je s nama i zbog toga je pobjeda naša.

Mir i dobro!

IZ SADRŽAJA

Iz ljetopisa	4	Glas o mučeništvu	42
Podsjetnik	15	Glas o znakovima	46
Povijesne okolnosti	19	Pobijeni	47
Povjerenstva	28	Djela pobijenih	53
Stratišta	30	Odjek u umjetnosti	54
Istraživanja	32	Razgovor	56